

מעבודה בכפייה ועד נפילת החומה

"בורסת העדים" מברלין הופכת סיפורים להיסטוריה

מאת: יודית קסלר

אווה גפרס, פסיכותרפיסטית במקצועה, נמצאת שם כבר מההתחלה, ב"בורסת העדים" (ה-ZZB) שהוקמה לפני 16 שנה, כך היא מספרת, על-ידי שלוש נשים מבוגרות ש"ביקשו שלא לקחת את זכרונותיהן אל הקבר אלא להעביר אותם הלאה". מהרעיון הזה התפתח פרויקט בעל קונספט מחקרי ותמיכה של הסנאט וגם אגודה ללא מטרות רווח. לצד העיסוק בתקופה הנאציונל-סוציאליסטית התעסקה האגודה בהתחלה גם בהיכרות בין מזרח ומערב והשיחות הראשונות, נזכרת גפרס, היו טעונות מאוד מבחינה רגשית. אך בינתיים כולם הסתגלו זה לזה וכיום מונה האגודה 180 עדים ובדומה לייצוג היחסי בעיר, שני שלישים מהם מגיעים ממערב ברלין ושליש ממזרח ברלין. גברים ונשים מיוצגים כאן באופן שווה וישנם גם עשרה יהודים - ששרדו כעובדי כפייה, במחתרת או הודות לעליית הנוער. לצדם ישנם מתנדבים (בעיקר מתנדבות), שמטפלים בכל העבודה המשרדית והארגונית ויכולים לומר, לפי מאגר המידע שלהם, איזה עד מתאים לאיזה נושא או קבוצה.

הסוציולוגית ד"ר גרטרוד אכינגר, שבחיפושיה אחר עיסוק בהתנדבות לזמן הפנסיה נתקלה ב-ZZB ונשארה מאז באגודה, מסבירה שהביקוש הוא בעצם להכל: מרפובליקת ויימאר ועד ימינו אנו. הדגש המרכזי הוא עדיין הנאציונל-סוציאליזם, אך בינתיים ניכר גם מעבר להתעסקות בתקופת ה-DDR. הביקוש אחר ידע ממקור ראשון הקשור לעיר ברלין תלוי בציון ימי זיכרון שונים: בזמן האחרון למשל היתה כמובן התעסקות בנושא נפילת החומה.

ומי יוצר קשר עם בורסת העדים? גפרס ואכינגר מציינות רשימה ארוכה: רדיו וטלוויזיה; כיתות בית ספר בברלין; קבוצות ממדינות אחרות, מדנמרק או מנורווגיה, שמבקרות בעיר; סטודנטים המחפשים אחר מקורות, למשל לתזה על אופנה בשנות החמישים; וישנם חוקרים התרים אחר אנשים "שזוכרים אירועי ספורט מסויימים או הופעות תיאטרון מפורסמות, מפגשים עם הלנה וייגל או כל דבר אחר".

בורסת העדים שותפה גם בפרוייקטים ארוכי טווח, שכוללים תמיד גם דיאלוג בין הדורות. כך השתמשו בבית הספר הגבוה האוונגלי בזכרונות של עדים על מנת לפתח תרחישים בנושא ניסיון חיים וסביבת חיים בעתות של שינוי דמוגרפי; נערך פרויקט קולנועי ל-8 במאי 1945; ופרוייקט נוסף בו אמן ראיין עדים יחד עם תלמידי בית ספר בנוגע לשאלה אילו חוויות הם מקשרים עם המילה "אש".

מעניין לציין גם את "השולחן הארוך" שמתקיים בכמה רובעים בעיר ושגם בו מעורבת בורסת העדים. במסגרתו מסודרים שולחנות ברחוב ואנשים שלא פגשו זה את זה מעולם אוכלים יחד ומדברים עם שכניהם לשולחן על זכרונותיהם, על השכונה או על מזג האוויר. ב"עלון העדים" המתפרסם מדי חודש ניתן למצוא תמיד מודעות חיפוש אקטואליות, המצביעות על רמת העניין ועל עולמותיהם השונים של המתעניינים: "מחפשים עדים, ש: מודעה מספר 197/09 השתתפו במערכה ברוסיה; מודעה 197/09 יכולים לספר על החיים היהודיים בליכטנברג; מודעה 204/09 לקחו חלק בקונצרט של אודו לינדנברג ב-25.10.1983 בפלאס דר רפובליק".

האם זה אומר שבמסגרת ה-ZZB מתקיימים גם מפגשים בין חיילי ורמאכט וניצולי מחנות? זה קורה, אומרת אווה גפרס ונזכרת בסמינר בבית ועידת ואנזה, שבו "אחד מהעדים שלנו, שב-1945 הגיע עדיין כנער בן 17 לאימונים של ה-SS, ויהודיה ברלינאית ששרדה במסתור, סיפרו יחד את סיפור חייהם". אותו אדם נפגש גם עם קבוצה של 20 יהודים מארה"ב, מה שהיה חוויה חזקה מאוד עבור שני הצדדים.

חשוב לציין כי העדים עוברים הכנה מראש האחד לגבי השני וכי חלקם מכירים זה את זה כבר שנים. גרטרוך אכינגר מוסיפה: "מגיעים אלינו בדרך כלל אנשים שכבר עיבדו את סיפור חייהם ושיש להם משימה חינוכית: שמה שקרה לא יחזור על עצמו ורצון ללמד את הצעירים כיצד הדברים קרו פעם להם". ואם יגיע פעם מישהו שמרן שחי בעבר, "אז אנחנו נרחיק אותו כבר בשיחה המקדימה ובאופן דיסקרטי". בנושא הזה יש תמימות דעים בקרב חברי הבורסה, בשונה "מההיסטוריה של ה-DDR - שם מחזיקים רבים בדעה שלא היה אז נורא כל-כך".

כיוון שאנשים כאן מתייחסים באופן רפלקטיבי לעבר ולעברם שלהם, ניתן למצוא בעלון העדים ידיעות הנוגעות לנושא "ברית נגד הימין" או משפטים כמו "אנחנו המבוגרים חייבים לזהות את הסכנות לחברה שלנו בשכונה שלנו ולהתערב בהן באופן חכם", כפי שכתב עד משפנדאו. לנוכח הבחירות האחרונות לבונסטאג, נזכר עד אחר בבחירות של 1933 (כאשר תלה פוסטרים של מפלגת ה-SPD שהוצאה אל מחוץ לחוק זמן קצר לאחר מכן) והביע את דאגתו בנוגע למי שאינם משתתפים בבחירות כעת.

ואיך מגיעים העדים עצמם ל-ZZB? "הם מוצאים אותנו", מחייכת גרטרוך אכינגר. "אנשים מביאים איתם את חבריהם, אחרים שומעים עלינו דרך מאמרים בעתונות או שידורי רדיו", מוסיפה התרפיסטית אווה גפרס, שמלווה את העדים הפוטנציאליים החדשים ותומכת בהם בתחילת הדרך. התהליך מתרחש כך: תחילה הם צריכים למלא שאלון עם מידע ביוגרפי ונושאים מבוקשים, אחר כך ישנו סבב קטן עם שלושה או ארבעה עדים חדשים ואז "חצי מעגל" - שם מספר העד החדש את סיפור חייו בפני 20 עדים אחרים, בדרך שבה הוא רוצה להציגו מאוחר יותר. חלק מהעדים החדשים מבינים בשלב זה שהמשימה קשה להם מדי או שאינם רוצים להופיע בפני כל-כך הרבה אנשים. "כל אחד יכול לקבוע בעצמו באיזו מסגרת הוא רוצה לדבר", מסבירה גפרס, "חלקם כבר לא כל-כך ניידים, אבל אליהם למשל עיתונאי יכול להגיע הביתה. אחרים מרגישים הכי טוב מול כיתות בית ספר". המשותף לכולם הוא שהם עושים זאת בהתנדבות. הם לא מקבלים כסף עבור הופעותיהם או עבור ההליך הבירוקרטי שהם עוברים. "כשאנחנו מקבלים תרומות או כשהמזמינים משלמים משהו, אז הכסף הולך אל האגודה", מסבירה אכינגר. הסנאט עוזר עם דמי השכירות של שני החדרים הקטנים של האגודה באקרשטראסה ובהוצאות ההדפסה והטלפון. על כן מוצרי לוואי כמו התקליטור "ילדות בגרמניה הנאצית" וה-DVD "נפילת החומה שלי" נשארים יוצאים מן הכלל.

לאחרונה אירחה האגודה לראשונה לשיחה פועל זר יווני, שהגיע ב-1965 לגרמניה בגיל 22 וחי כאן עד היום. הסוציולוגית אכינגר חושבת שבעתיד יהיה הנושא של הגירה ונדידה קטגוריה שתלך ותתרחב, אבל עד כה היה לנושאים כאלה ביקוש מועט בלבד.